

**JAK V ČEŠTINĚ
TVOŘÍME SLOVA**



OBSAH:

SLOVOTVORBA

3 ZPŮSOBY, JAK VYTVOŘIT SLOVO

ODVOZOVÁNÍ

SKLÁDÁNÍ

SLOŽENINY VLASTNÍ

SLOŽENINY NEVLASTNÍ

ZKRACOVÁNÍ

ZKRATKOVÁ SLOVA

INICIÁLOVÉ ZKRATKY

SLOVOTVORBA SE ZABÝVÁ TŘEMI OBLASTMI JAZYKA

- proces tvoření zcela nových slov,
- proces reprodukce slov, která již v jazyce existují,
- utvořenost slov (výsledky slovotvorných procesů).

ŽÁKLADOVÉ SLOVO

je termín pro slovo, z něhož vzniklo slovo nové. Tomu se pak obecně říká slovo **odvozené**. Zcela nová slova (**neologismy**) jsou u nás vytvářena poměrně vzácně. Ve většině případů tvoření slov se jedná pouze o jejich znovu-utváření neboli reprodukci.

3 způsoby, jak vytvořit slovo:

- 1) odvozování
- 2) zkracování
- 3) skládání

ODVOZOVÁNÍ

Je to větný člen, který přisuzuje
podmětu činnost, stav anebo
vlastnost. Může být ale i
samostatně.

PŘÍSUDEK SLOVESNÝ:

- a) *jednoduchý* – je tvořen jedním slovesem. Petr *spí*.
- b) *složený* – je tvořen více slovesy (sloveso + infinitiv), nastává také u fázových sloves (přestat, přestávat, začít, začínat). Petr *přestává věřit*, že usne.

Jde o základní slovotvorný způsob českého jazyka.

Odvozujeme pomocí připojování předpon nebo přípon ke kmeni základového slova.

Podstatná a přídavná jména se odvozují převážně pomocí přípon.

Vznikají pak různé pojmenovací kategorie, do kterých lze odvozená slova zařadit.



SLOVOTVORNÉ KATEGORIE PODSTATNÝCH JMEN	PŘÍPONY	PŘÍKLAD
KONATEL DĚJE (ODVOZUJE SE OD POD. JMEN)	-ář/-ař, -ník, -ista, -ec, -ák	pianista, vědec, řezbář, zahradník...
ČINITEL DĚJE (ODVOZUJE SE OD SLOVES)	-tel, -č, -ec, -ce, -ník, -ák	učitel, bavič, honák...
ČLEN SPOLEČENSTVÍ	-an, -ák, -ec	Američan, Polák, křesťan...
NOSITEL VLASTNOSTÍ	-ec, -ík, -ka, -ina, -áč, -an, -ouš, -ice, -ák...	zelenáč, pomocnice, bělouš, mladík, strařec...
VÝSLEDEK DĚJE	-ek, -ec, -ka, -ina	omrzlina, výšivka...
PROSTŘEDEK	-č, -dlo, -tko, -ník, -ák, -ka, -čka, -ivo	svěrák, myčka, sítko, šroubovák, chodník...
MÍSTO	-iště, -isko, -na, -ník, -árna, -írna, -telna, -ovna	letišťe, lékárna, badatelna, studovna, udírna...
JMÉNA MLÁĎAT	-e/-ě	kotě, house
JMÉNA ZDROBNĚLÁ, ZVELIČELÁ	-ek, -ík, -íček, -ka, -íčko, -isko, -as, -oun, -an	psíček, psaničko, bundička, kruřas, psisko...
JMÉNA HROMADNÁ	-stvo, -ctvo, -oví, -í, -ina	trní, listoví, lidstvo...

U PŘÍDAVNÝCH JMEN VZNIKÁ NAPŘÍKLAD KATEGORIE JMEN:

- přivlastňovacích (bratrův, matčin, císařský),
- místních (pařížský, americký),
- látkových (zlatý, papírový),
- zesilujících (obrovitánský) nebo
- zeslabujících (slaboučký, malinký).



Slovesa se naopak nejčastěji odvozují předponami.

Ž jednoho základu tak může vzniknout mnoho významově odlišných tvarů:

nosit – vynosit, unosit, zanosit, donosit, nanosit,
přinosit, atd.

SLOVESA MOHOU BÝT ODVOZOVÁNA OD:

- podstatných jmen (zahradničit, kralovat),
- přídavných jmen (chudnout, zelenat),
- citoslovcí (bafat, kvákat) nebo
- změnou vidu (chodit→chodívat, učit→učívat).

PŘÍKLADY PŘEDPON:

- po- (povařit)
- do- (dodělat)
- u- (uvařit)
- za- (zahrát)
- pod- (podhradí)

PŘÍKLADY PŘÍPON:

- SI (JAKÝSI)
- KOLI (KDOKOLI)
- OVÝ (JAHODOVÝ)

SKLÁDÁNÍ

Jedná se o tvoření slova ze dvou nebo tří základových slov. Skládáním vznikají složeniny. Místo, kde se základy setkávají, označujeme jako morfologický šev. Rozlišujeme 2 typy složenin.

SLOŽENINY VLASTNÍ

Jejich členy nemůžeme rozdělit (nejsou samostatnými slovy).
Tyto složeniny bývají spojeny tzv. spojovacím vokálem -o-, -i-,
-e-.

Spojovací vokál může někdy i zcela chybět.

maloměsto, středověk, samoobsluha, hnědozem, teploměr, ...

dvacetikoruna, vlastivěda...; zeměpis, koželuh...

trojlístek, trojhlas, strojmistr..

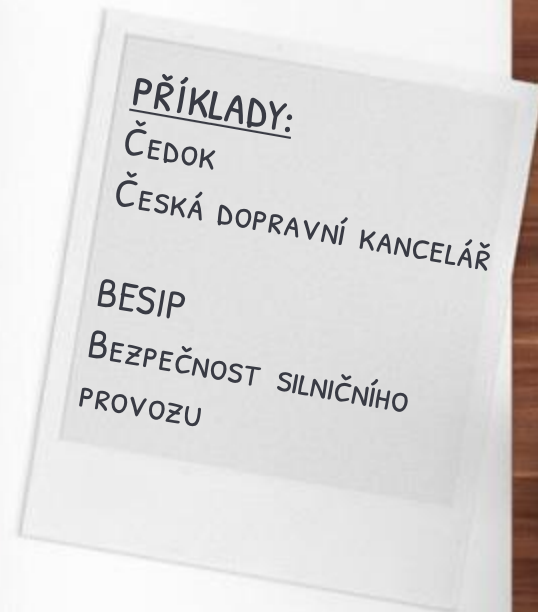
ZKRACOVÁNÍ

Při procesu zkracování základového slova vznikají **zkratky** a slova zkratková.

Zkracování je projevem jazykové ekonomie.

Zkratková slova

Vznikají spojením počátečních hlásek nebo slabik víceslovného názvu.



SLOŽENINY NEVLASTNÍ

Vznikají přímým spojením slov, která mohou fungovat samostatně.

Příklad: budižkničemu, bůhvíco, jakbysmet, bohužel, okamžik, vlastizrádce...



Mezi zkratková slova řadíme i zkratky typu:

- atd. (a tak dále),
- atp. (a tak podobně),
- pí (paní).

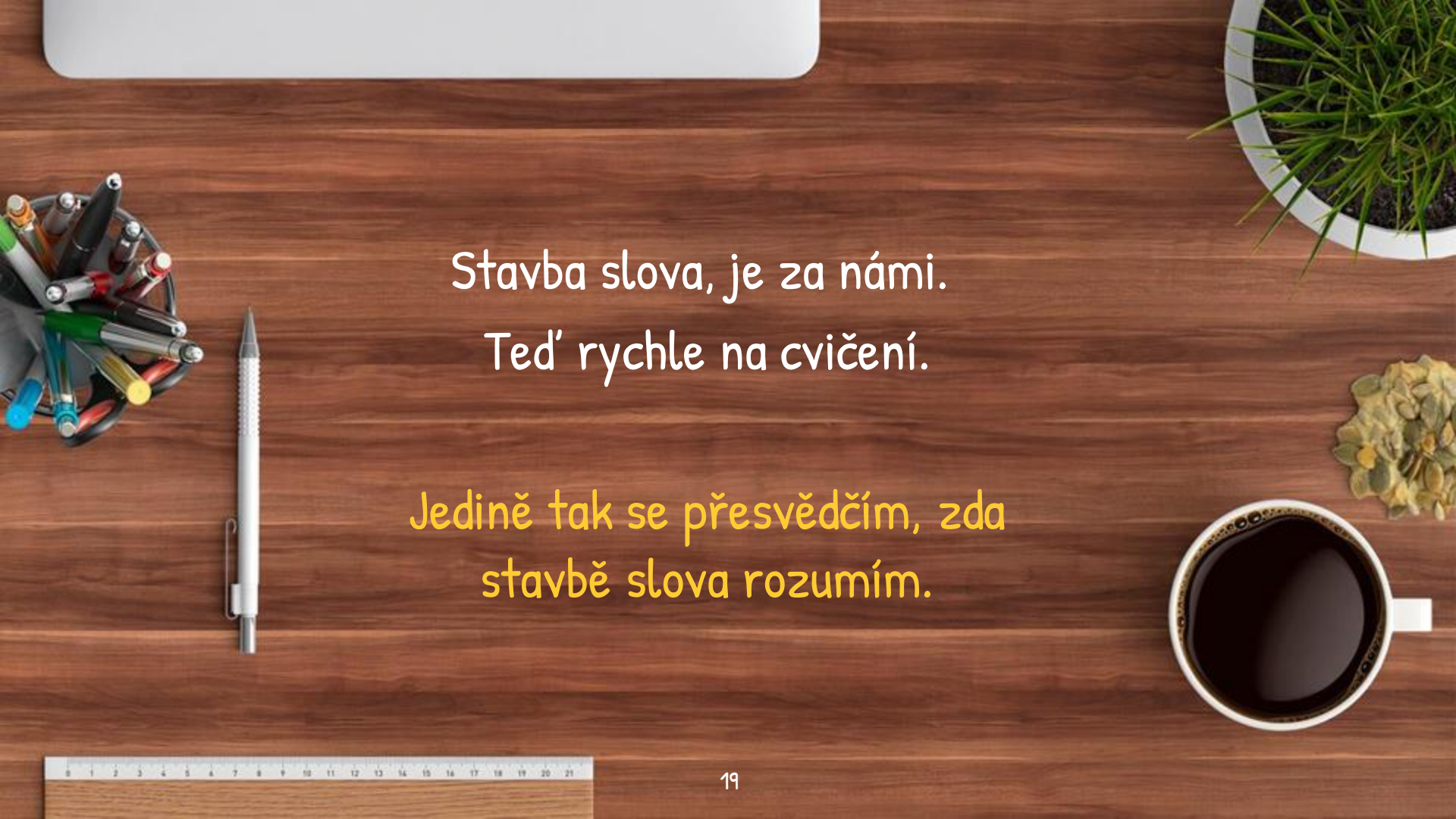
INICIÁLOVÉ ZKRATKY

VZNIKAJÍ Z PRVNÍCH PÍSMEN
JEDNOTLIVÝCH SLOV VÍCESLOVNÉHO
NÁZVU.

PŘÍKLADY:

UHK – UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

ODS – OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ
STRANA



Stavba slova, je za námi.
Teď rychle na cvičení.

Jedině tak se přesvědčím, zda
stavbě slova rozumím.

CVIČENÍ I.

Z KAŽDÉ DVOJICE VYBERTE SLOVO S PŘEDPONOU A ZAPIŠTE HO DO KŘÍŽOVKY.
POVĚZTE, JESTLI VÍTE, CO NEBO KDO, JE SLOVO Z TAJENKY?

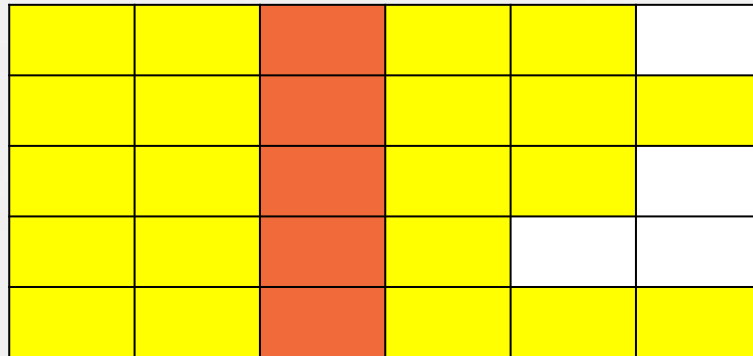
DOLÍK – DOPIS

UZÁVĚR – UMĚLEC

DOTAZ – DOMOV

ZRAK – ZJEV

OKURKA – OBKLAD



CVIČENÍ II.

Z KAŽDÉ DVOJICE VYBERTE SLOVO S PŘEDPONOU A ZAPIŠTE HO DO KŘÍŽOVKY.
POVĚZTE, JESTLI VÍTE, CO NEBO KDO, JE SLOVO Z TAJENKY?

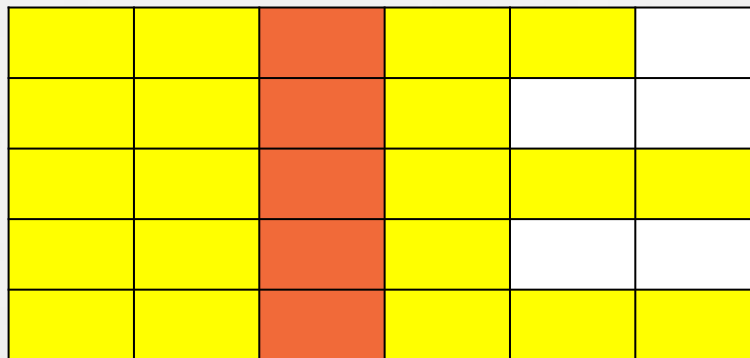
SEVER – SEŠIT

ÚHOŘ – ÚČES

DOMLUV – DOMEČEK

VLÍT – VLAS

POUZDRO – POKLEK



ZE SLOV *KOLOTOČ, PŘIDAT, NÁSYPKA, SAŽKA, VODOVOD, ČEDOK, NADHLED, VIP, TROJÚHELNÍK, AUTOŠKOLA, ÚPAL, BEZZUBÁ, SMS A VĚTROLAM* VYPIŠTE SLOVA VZNIKLÁ:

Odvozením: _____

Skládáním: _____

Zkracováním (zkratky): _____

*výchova, chovatel, chování,
chození, chovanec, chůva,
pochovat*

*rybářka, rychtář, rybina,
rybička, rybolov, rybka, rybník*

*posluhovat, naslouchat,
slýcháme, sluch, poslušný,
odposlech, neslyší*

*květina, klukovský, odkvétající,
okvěť, kvete, neodkvetlé,
květinové*

*Najdi slovo, které mezi
příbuzná slova na řádku
nepatří.*

*Pokud na řádek
nepatří, škrtni ho.*

OPRAV KAMARÁDOVI JEHO DOMÁCÍ ÚKOL.

Co sem dělal dnes po škole?

Oběhl jsem nakole celé hřiště, ale pak jsem už musel domů. Tátovo auto stálo na vjesdu a vůně bramboráků se linula celým domem. Rozuřil jsem rodiče, protože jsem nevěděl, co mám za úkol. A tak jsem za volal Petrovi. Po večeři jsem se na chvíli začetl a v devět hodin jsem usínal ve své posteli.